

کشورهای در حال توسعه می‌توانند زیان‌های کوتاه‌مدت را به منافع بلندمدت تبدیل کنند

شماره

دو دهه آخر قرن بیستم، فرصتی برای رقابت بیشتر در بازارهای بین‌المللی و گسترش تجارت آزاد در دنیا بوده است. برای آزادسازی تجارت جهانی از زمان تأسیس «موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت» (گات) در سال ۱۹۴۷ تا پایان قرن بیستم، چندین دور مذاکرات تجاری انجام شد، اما هیچ‌کدام مهم‌تر از گفت‌وگوهای دور اروگوئه نبوده که به تأسیس سازمان جهانی تجارت در اول ژانویه ۱۹۹۵ منجر شد و در حال حاضر ۱۳۴ کشور جهان در آن عضویت دارند که بیش از ۹۰ درصد تجارت جهانی در اختیار آنهاست. مسلماً آزادسازی تجارت در نیم قرن اخیر، منافع قابل توجهی برای کشورهای توسعه یافته در برداشته است، اما اینکه این آزادسازی چه منافع یا مضاری برای کشورهای در حال توسعه داشته و دارد، جای بررسی دارد.

در این مقاله به طور خلاصه به بررسی منافع یا مضار عضویت در سازمان جهانی تجارت برای کشورهای در حال توسعه می‌پردازیم.

توسعه که در مذاکرات پیشین گات حضور فعالی نداشتند، در مذاکرات دور اروگوئه فعالانه مشارکت نمودند و این یکی از ویژگی‌های این مذاکرات است. کشورهای در حال توسعه به امید دست یافتن به امکانات بیشتر بین‌المللی و دسترسی سهل‌تر به بازارهای بین‌المللی و نیز محدود کردن اقدامات یک‌طرفه علیه صادراتشان و برقراری نظامات بیشتر در این دور مذاکرات آزادسازی تجاری، حضور یافتند.

از آنجا که در گفت‌وگوهای دور اروگوئه، علاوه بر مباحث مربوط به تجارت کالاها، صنعتی، بحث تجارت محصولات کشاورزی، منسوجات، حفظ

پیشرفت سریع فن‌آوری‌ها در کشورهای صنعتی بود که منافع ادغام شدن در اقتصاد جهانی را برایشان افزایش می‌داد. البته جهانی شدن، فشارهای فزاینده‌ای نیز بر کشورهای در حال توسعه وارد نموده که حفظ رشد اقتصادی آنها را با مانع روبه‌رو ساخته است. این کشورها مجبور هستند نظام‌ها و مقررات جدید که قبلاً در تجارت بین‌المللی وجود نداشته را بپذیرند. با این وجود، گفت‌وگوهای دور اروگوئه که منجر به تأسیس سازمان جهانی تجارت (WTO) شد، با مذاکرات پیشین که زیرنظر موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت (گات) صورت می‌گرفت، تفاوت زیادی داشت. کشورهای در حال

طی دهه ۱۹۸۰ تغییرات اساسی در سیاست‌های تجاری کشورهای در حال توسعه به وجود آمد. شماری از این کشورها با روی آوردن به راهبرد توسعه صادرات برای دستیابی به رشد و توسعه اقتصادی سریع و پایدار، آزادسازی تجارت را پیشه کردند، این در حالی بود که در همین زمان کشورهای صنعتی به شدت سیاست‌های حمایت‌گرایانه اقتصادی را در پیش گرفته بودند و موانع تجاری غیرتعرفه‌ای را روز به روز گسترده‌تر می‌نمودند. شاید انگیزه کشورهای در حال توسعه از روی آوردن به آزادسازی تجاری و تبعیت از الگوی توسعه صادرات، جهانی شدن اقتصاد و

حقوق مالکیت معنوی، نقل و انتقال آزاد سرمایه و رفع موانع تجارت خدمات و نیز برقراری مکانیسمی برای حل اختلافات تجاری، مطرح شد، این مذاکرات از اهمیت بالایی برای کشورهای در حال توسعه برخوردار گردید و مشارکت فعالانه آنها را طلبید.

به عقیده کارشناسان، گفت‌وگوهای دور اروگوئه دو اثر مهم برای کشورهای در حال توسعه داشته است. نخست آن‌که از یک طرف سند نهایی آن به صورت سند واحد است، بدان معناست که هیچ یک از امضاءکنندگان آن نمی‌توانند برای الحاق به آن قایل به تفکیک شوند (یعنی نمی‌توان بخشی از سند را پذیرفت و بخش دیگر را رد کرد). دوم آن‌که کشورهای در حال توسعه می‌توانند از مزایای مکانیسم حل و فصل اختلافات که به صورت دقیق و مشخص ایجاد شده و هدف و دورنمای آن تقویت پایه‌های یک نظام قاعده‌مند تجاری است، استفاده کنند. آنچه مسلم است، هدف برگزاری گفت‌وگوهای دور اروگوئه توسعه تجارت و رفع موانع غیرتعرفه‌ای و کاهش تعرفه‌ها به منظور دستیابی به بازارهای جهانی است.

در حالی که منافع ناشی از دسترسی آسان‌تر به بازارهای جهانی برای کشورهای در حال توسعه چندان زیاد نبوده است، اما هزینه‌های اجرای سند نهایی دور اروگوئه برای آنها به ویژه در زمینه برقراری نظامات جدید در بخش سیاست تجاری و صنعتی، مهم می‌باشد. به طور کلی اجرای این سند به ویژه در سه بخش سیاست یارانه‌ها، لغو محدودیت‌های تجاری و اقدامات سرمایه‌گذاری مرتبط با تجارت، قابل بررسی است.

به عقیده کارشناسان، مسأله اعطای یارانه صادراتی و تولیدی یا دادن یارانه به سرمایه‌گذاری‌هایی که در تولید کالاها

صادراتی و یا رقیب وارداتی، اثر دارد، از علل مهم ایجاد اختلافات تجاری است. در سند گفت‌وگوهای دور اروگوئه موافقتنامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی به طور مفصل تشریح و بیان شده است. از آن‌جا که حل اختلافات تجاری بر اساس سند گفت‌وگوهای دور اروگوئه از طریق حقوق‌دانان انجام می‌شود، این‌گونه اقدامات برای کشورهای فقیر و کمتر توسعه یافته هزینه سنگینی در بردارد.

این موافقتنامه هیچ معافیتی را برای کشورهای در حال توسعه از لحاظ نظامات مربوط به یارانه ایجاد نکرده است. فقط برای کشورهایی که تولید ناخالص ملی سرانه آنها کمتر از یک‌هزار دلار باشد، معافیتی منظور شده است.

در موافقتنامه دور اروگوئه یارانه به سه بخش ممنوع، قابل تعقیب قانونی و مجاز تقسیم شده‌اند. یارانه‌هایی که به طور صریح به صادرات یا تشویق به استفاده از نهاده‌های داخلی در امر تولید دارد، ممنوع می‌باشد. یارانه‌های قابل تعقیب قانونی نیز یارانه‌های «خاص» غیرتجاری هستند که بر قیمت‌های صادراتی اثر دارند و فقط در شرایطی می‌توان در قبال این یارانه‌ها به اقدامات جبرانی متوسل شد که آسیب جدی به طرف تجاری دیگر (متعاقد) وارد کند و به همین جهت نباید ارزش کل یارانه اعطاء شده به یک کالا از ۵ درصد ارزش تولید آن بیشتر باشد. در این حالت کشوری که تحت تأثیر یارانه‌های قابل تعقیب قرار می‌گیرد، می‌تواند به سازمان جهانی تجارت، شکایت نماید.

اما یارانه‌های مجاز آن دسته از یارانه‌هایی هستند که طبیعت عام دارند و روی قیمت‌ها اثر نمی‌گذارند. برای مثال یارانه‌های اعطایی به بخش‌های تحقیق و توسعه، البته کشورهای در حال توسعه دارای تولید ناخالص ملی سرانه کمتر از یک‌هزار دلار از مقررات یارانه‌های

صادراتی (یارانه‌های ممنوعه) معاف هستند. اما این معافیت برای محصولی که کشور در حال توسعه قادر به رقابت در صدور آن به بازار جهانی باشد، منظور نمی‌شود. معیار تشخیص این امر نیز کسب ۳/۲۵ درصد سهم تجارت جهانی آن کالا در دو سال متوالی برای کشور در حال توسعه می‌باشد. در این صورت باید یارانه‌های صادراتی را طی یک دوره هشت ساله، حذف کند. دیگر کشورهای در حال توسعه نیز می‌بایست یارانه‌های صادراتی را در یک دوره هشت ساله، حذف نمایند.

به عقیده کارشناسان، موافقتنامه یارانه‌ها به طور کلی به نفع کشورهای در حال توسعه می‌باشد زیرا این کشورها از معیارها و ضوابط مربوط به چگونگی آغاز اقدامات مربوط به وضع عوارض جبرانی، بازبینی و اثبات وجود رایانه و اثبات لطمه به منافع تولیدکنندگان داخلی و محاسبه میزان یارانه، منتفع می‌شوند.

به طور کلی موافقتنامه یارانه‌ها، توانایی کشورهای در حال توسعه و بهره‌گیری از یارانه‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد و قدرت مانور (نمایش) کشورهای که به راهبرد صنعتی شدن برای ایجاد اقتصاد برون‌نگر، روی می‌آورند را در به‌کارگیری یارانه‌ها در امر صادرات، محدود می‌سازد. با توجه به شرایط کنونی تجارت بین‌المللی که رقابت برای کشورهای در حال توسعه برای نفوذ در بازارها را دشوار ساخته است، موافقتنامه یارانه‌ها سبب می‌شود که هم‌زمان با رشد سهم صادرات کشورهای مذکور به بازارهای جهانی، اقدامات جبرانی (عوارض جبرانی یا سایر اقدامات حمایتی نظیر وضع عوارض ضد دامینگ) علیه این کشورها از سوی کشورهای توسعه یافته، بیشتر شود.

برخی کارشناسان عقیده دارند که

موافقت‌نامه یارانه‌ها، سیستم ایده‌آلی را برای کشورهای در حال توسعه، طراحی نکرده است. صرف آن‌که کشورهای در حال توسعه به دو گروه تقسیم شوند و معافیت‌ها برای کشورهای دارای درآمد سرانه کمتر از یک‌هزار دلار منظور شود، کافی نیست و می‌بایستی شرایط بهره‌مندی از معافیت‌ها شمار بیشتری از کشورهای در حال توسعه را دربرگیرد و لذا باید ضوابط دیگری برای آن منظور نمود که از آن جمله شرایطی است که کشور در حال توسعه با حذف یارانه صادراتی، قدرت رقابت و حدود کالا را از دست بدهد. اعطای یارانه به صنایع نوپا در شرایطی که حداقل سهم معینی از صادرات جهانی را به خود اختصاص دهد، می‌بایست مجاز باشد و پس از گذر از این میزان حداقل، بتدریج یارانه‌های صادراتی حذف گردد.

در رابطه با سیاست تجاری نیز کشورهای در حال توسعه در قالب سند نهایی گفتمان‌گوهای دور اروگوئه، آسیب‌پذیر شده‌اند. لغو محدودیت‌های مربوط به اهداف تراز پرداخت‌ها و فشارهای وارده به کشورها برای تثبیت تعرفه‌ها و کاهش تدریجی تعرفه‌ها، از جمله موادی است که سیاست‌های تجاری کشورهای در حال توسعه را تحت تأثیر قرار می‌دهد. ضرورت لغو محدودیت‌های مقداری و ایجاد محدودیت‌های تعرفه‌ای، بازار کشورهای در حال توسعه را با رقابت فشرده تولیدات کشورهای صنعتی روبه‌رو می‌سازد و تثبیت تعرفه‌ها سبب می‌شود که کشورهای مذکور به سهولت از طریق تغییر در تعرفه‌ها، بر واردات کنترل داشته باشند. با این وجود روند آزادسازی تجارت خارجی در کشورهای در حال توسعه خودبه‌خود به تثبیت و کاهش تعرفه‌ها می‌انجامد. از سوی دیگر موافقت‌نامه

سرمایه‌گذاری مرتبط با تجارت سبب می‌شود که مراجع بین‌المللی فرصت بیشتری برای مداخله در سیاست‌های داخلی کشورهای در حال توسعه پیدا کنند. مسایلی مانند «حق تأسیس» و «رقنار ملی» به نفع سرمایه‌گذاران خارجی و سایر مسایل مرتبط با سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در چارچوب سند نهایی دور اروگوئه، اجازه مداخله بیشتر مراجع بین‌المللی در سیاست‌های داخلی کشورهای در حال توسعه را صادر کرده است. با این وجود از آن‌جا که بسیاری از کشورهای در حال توسعه پیش از این آزادسازی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را در چارچوب سیاست‌های تجارت آزاد اعلام کرده‌اند، این توافق‌نامه چندان محدودکننده به نظر نمی‌رسد.

اغلب مطالعات انجام شده در خصوص اثرات اقتصادی مذاکرات دور اروگوئه نشان می‌دهد که در مجموع کشورهای در حال توسعه از اجرای موافقت‌نامه‌های این دور از مذاکرات آزادسازی تجارت جهانی منتفع می‌شوند. دستاوردهای رفاهی برای این کشورها تا سطح ۱/۳ درصد تولید ناخالص داخلی (به طور میانگین) می‌باشد و بیشترین منافع برای کشورهای آسیایی و امریکای لاتین متصور است. برای کشورهای جنوب صحرائی آفریقا زیان‌ها به ۰/۵ درصد تولید ناخالص داخلی و حداکثر منافع برایشان معادل ۱/۵ درصد تولید ناخالص داخلی آنهاست. با این حال مطالعات انجام شده نشان می‌دهد که دو گروه از کشورهای در حال توسعه در کوتاه‌مدت از اجرای سند نهایی دور اروگوئه زیان خواهند دید. گروه اول کشورهایی هستند که از طرحهای مختلف تعرفه‌های ترجیحی (کنوانسیون لومه) برخوردار می‌باشند و گروه دوم کشورهای واردکننده خالص مواد غذایی می‌باشند. در هر گروه نیز

بسیاری از کشورهای فقیر و کمتر توسعه یافته می‌گنجند.

گزارش کنفرانس تجارت و توسعه سازمان ملل (انکتاد) در سال ۱۹۹۵ نشان می‌دهد که پس از اجرای کامل تعهدات مربوط به آزادسازی تجارت محصولات کشاورزی و تعرفه‌ای شدن آن، زیان کشورهای کمتر توسعه یافته سالانه به ۳۰۰ تا ۶۰۰ میلیون دلار خواهد رسید که معادل ۳ تا ۵ درصد درآمد صادراتی آنهاست، اما بیشترین منفعتی که از جانب اجرای سند نهایی دور اروگوئه متوجه کشورهای در حال توسعه می‌شود، مربوط به آزادسازی تجارت منسوجات و پوشاک است. این امر به رشد صادرات کشورهای جنوب آسیا به میزان ۴/۵ درصد (نسبت به سال ۱۹۹۲) منجر می‌شود. این افزایش برای دیگر کشورهای آسیایی ۶/۱ درصد خواهد بود.

مطالعات نشان می‌دهد که از بین رفتن ترجیحات تجاری متضمن هزینه‌های کم بر کشورهایی که توان تحمل آنها کمتر از سایر کشورهاست می‌باشد. این کشورها در شمار کشورهای فقیر و کم‌درآمد قرار دارند. با این وجود نتایج مذاکرات دور اروگوئه سبب می‌شود که فرصت‌های جدیدی برای این کشورها در زمینه‌های دیگر به وجود آید که زیان‌های ناشی از تحلیل رفتن ترجیحات را جبران می‌کند. اما باید راه‌هایی برای جبران این زیان‌ها برای کشورهای کم‌درآمد پیش‌بینی شود. از نظر کارشناسان گسترش ترجیحات و لازم‌الرعايه ساختن آنها یا اعطای کمک‌های مالی می‌تواند از جمله این راه‌ها باشد.

موضوع افزایش قیمت مواد غذایی وارداتی برای کشورهای در حال توسعه که به طور خالص واردکننده این مواد هستند، حایز اهمیت است. از آن‌جا که بهای محصولات کشاورزی در بازار

گسترش تجارت و مبادلات اقتصادی بین‌المللی قرار می‌گیرد. عنان گفت: موانع حفاظتی در حوزه‌های تولیدات منسوجات، کفش و کشاورزی که کشورهای در حال توسعه در آنها از قدرت رقابت بیشتری برخوردار هستند، از همه قوی‌تر است. مزاد مواد غذایی که در کشورهای صنعتی تولید و روانه بازارهای جهانی می‌شوند از سالانه ۲۵۰ میلیارد دلار یارانه برخوردار می‌باشند و این امر معاش کشاورزان کشورهای در حال توسعه را تضعیف می‌کند.

در همین حال رهبران ۷۱ کشور

آفریقا، حوزه

دریای کارائیب و

اقیانوس آرام در

پایان نشست خود

در جمهوری

دومینیکن (پیش از

نشست سیاتل

۱۲-۹ آذر ۷۸) از

سازمان جهانی

تجارت خواستند

در اجلاس سیاتل، منافع تجاری آنان را تضمین کنند. آنها خواستار حذف تعرفه‌های گمرکی واردات کالاها از کشورهای کمتر توسعه یافته، امکان دسترسی مناسب به بازارهای جهانی و بسترسازی برای رقابت شدند.

در همین حال هند با انجام مذاکرات جدید درباره تعرفه و تجارت مخالفت و اعلام کرد: کشورهای توسعه یافته هنوز به تعهدات قبلی‌شان در این زمینه عمل نکرده‌اند. در نشست سیاتل قرار بود دستور کار یک دور سه ساله از گفت‌وگوهای تجاری برای رفع موانع تجاری تهیه شود که با شکست مواجه شد.

مواردی که قیمت‌های جهانی به میزان زیاد به قیمت‌های داخلی منتقل می‌شود و نیز در مواردی که محدودیت‌های غیرقیمتی الزام‌آور نباشد، تبدیل به اثرات مثبت شود. با این حال، آزادسازی تجارت محصولات کشاورزی، منجر به افزایش بهای مواد غذایی می‌شود که به زیان کشورهای واردکننده خالص مواد غذایی است، در حالی که بسیاری از فقیرترین کشورهای جهان در بین کشورهای یاد شده می‌باشند.

در پایان ذکر این نکته ضروری است، کوفی عنان دبیر کل سازمان ملل در نشست اخیر سازمان جهانی تجارت در

● گفت‌وگوهای دور اروگوئه برای کشورهای در حال توسعه دو اثر مهم دارد، اول آنکه سند نهایی آن به صورت سند وامده است و امضاءکنندگان نمی‌توانند بخشی از آن را قبول و بفش دیگر را رد کنند. دوم آنکه کشورهای مذکور می‌توانند از مزایای مکانیسم مل و فصل افتلافات، استفاده نمایند.

سیاتل امریکا گفت: سازمان جهانی تجارت می‌تواند بنیادی برای یک نظام جهانی تجارت پایه‌گذاری کند که عادلانه و در عین حال آزاد باشد و پایگاه جدیدی برای مبارزه با فقر تأسیس کند.

وی گفت: اگر نتوانیم برای ایجاد سیاست‌های باز، اعتماد عمومی را جلب کنیم و منافع گسترش تجارت به طور کامل و عادلانه را متوجه اقتصادهای در حال ظهور نماییم، آنگاه روند جهانی شدن اقتصاد و تجارت با واکنش‌هایی روبه‌رو خواهد شد. در صورت بروز چنین موقعیتی، کسانی که بیش از همه از شیوع دوباره سیاست‌های حمایت‌گرایانه اقتصادی متضرر می‌شوند، فقرای جهان خواهند بود، در حالی که کل جامعه جهانی نیز در خطر از دست دادن منافع

جهانی به تبع آزادسازی بخش کشاورزی در بسیاری از کشورها، روند صعودی یافته، مطالعات انجام شده نشان می‌دهد که زیان وارده به کشورهای افریقایی در اثر افزایش بهای کالاهای کشاورزی و مواد غذایی ۱/۳ تا ۲/۵ میلیارد دلار (تا سال ۲۰۰۲ میلادی) بالغ می‌شود.

بررسی‌های انجام شده (دروسا - ۱۹۹۴) نشان می‌دهد که میزان افزایش صورت‌حساب واردات محصولات کشاورزی برای کشورهای با درآمد پایین ۹۴/۶ میلیون دلار و برای کشورهای دارای درآمد متوسط ۱۱۱/۹ میلیون دلار است.

افزایش درآمد

صادراتی از

محصولات

کشاورزی نیز برای

این دو گروه به

ترتیب ۳۰۷/۸ و

۲۶۱/۳ میلیون دلار

(نسبت به سال

۱۹۹۲) می‌باشد. در

نتیجه این عدم

توازن ممکن است کشورها به پایین آوردن نرخ ارز یا کاهش حجم واردات مواد غذایی روی آورند. گزارش سازمان خواربار و کشاورزی (فائو) در سال ۱۹۹۵ تصریح می‌کند که اجرای نتایج مذاکرات دور اروگوئه به کاهش مصرف سرانه مواد غذایی در کشورهای واردکننده خالص این مواد، منجر می‌شود. با این وصف اصلاحات داخلی به ویژه در کشورهای واردکننده خالص مواد غذایی، الزام‌آور خواهد شد تا بتوانند اثرات نامطلوب موافقت‌نامه کشاورزی را برای اقتصادشان، کاهش دهند. البته اثرات منفی اولیه ناشی از افزایش قیمت مواد غذایی در بازارهای بین‌المللی برای واردکنندگان خالص مواد غذایی می‌تواند در بلندمدت و در